

MONOSTORPÁLYI SZŐLŐ- ÉS BORKULTÚRÁJÁNAK FEJLŐDÉSE ÉS VISSZAFEJLŐDÉSE

A szőlő évezredek óta nemcsak gyümölcs, hanem bor is. Amióta a bor áruvá vált, attól kezdve határozott érdekviszonyok kapcsolódnak hozzá. Az érdekviszonyok kordában tartásához szabályokra van szükség. Az első szabályok földesúri, városi vagy vármegyei rendelkezésekbe öltöttek testet, gyakran a királyi kiváltságlevelek alapján. A XVII. századtól e szabályok már a törvényhozásban is érvényesültek.

Az 1655. évi XXXI. törvénycikk volt az első, amelyetől végig kísérhetjük a királyi dekrétumokban a kocsmatartás szabályozását, vagy a vámkedvezményekkel kapcsolatos intézkedéseket.

Az 1723-ban megjelent CXVIII. törvénycikk a kiváló borok meghamisításának meggátlásáról intézkedik.

A szőlőtermesztés a filoxéra vésszel került a törvényhozás középpontjába, de az 1876–1883, majd 1895-ben e tárgyban született hat törvény is a kártevő elterjedésének megakadályozásával, a pusztítás következményeinek felszámolásával, a rekonstrukciót elősegítő intézkedésekkel voltak kapcsolatosak.

A filoxéra vész utáni borhiány újabb lendületet adott a borhamisításoknak. Ennek megakadályozását jelentette az 1893. évi XXIII. törvénycikk. E törvény a mesterséges borok készítésének és azok forgalomba hozatalának tilalmazásáról szól, előírja a bor megjelölésében a termőhely és a szőlőfajta nevének alkalmazását. Elrendeli a vegy-kísérleti állomások megalakítását, valamint az állandó szakértő bizottságok létrehozását. Meghatározza a mustkezelés és javítás szabályait, valamint a borvidékek beosztását. A borvidékeknek megfelelően a telepíthető szőlőfajtákat is jegyzékbe veszi. Így került Monostorpályi az Érmelléki borvidék besorolásba.

Az érmelléki szőlőkultúra kialakulásáról nincsenek történeti adatok. Bizonyított, hogy már a XIX. század második felében léteztek itt telepített szőlőskertek, de a kertek zöme már évszázados hagyományokra vezethető vissza. A szőlőskertekről már Bél Mátyás is megemlíkezik (1728): „A szőlőskertek, amint mondják, egy vidéken vannak, magasabb fekvésű földjeikkel elválnak a mezőktől és a hegyektől is, mintegy összekapcsolják azokat. De ahogyan különbözik a földek minősége, úgy mindegyik a megfelelő munkát kívánja. Mégsem különböznek nagyon, sőt a szőlőművelésben mind megegyezik.”

A szőlővel beültetett zárt kertek elnevezése a „szőlőskert”. A XVIII–XIX. századi határtérképeket vizsgálva, a lakott terület szomszédságában kerítéssel körülvett, a határ

többi részétől jól elkülönített zárt terület alakult ki, ilyen a falu határában a Csonkás-kert, a Páskom, távolabb Hosszúpályi határában a Csobány, vagy ahogy a monostoriak Kossuth-kertnek nevezik. Ez a körülhatároltság azt jelentette, hogy a birtoklásnak kötött formája érvényesült. A kert, a hortus vagy promontorium szerves része a jobbágyteleknek, de annak önálló tartozéka, amelyet mind az adózás (bordézsma), mind a tulajdonviszonyok szemszögéből önálló egységként kezeltek. Mivel a szőlővel betelepített kertet a jobbágyok magántulajdonuknak kezdték tekinteni, s bár dézsmát fizettek utána, örökjoggal adták, vették egyéb telki állományuktól függetlenül.

A kerítéssel körülvett szőlőskert belső ügyeit a birtokosok közössége intézte. A Monostorpályi szőlőskerteknek az érmelléki, más szőlőskertekhez hasonlóan közös vonásai voltak. Ilyen közös formai elem volt a kerteket körülvevő garággya. Garággya kerítésként leginkább a gledícsiát alkalmazták. Ilyen kerítés vette körbe a Csonkás-kertet, a Páskom egy részét.

Fényes E. 1839-ben meglehetősen bortermő szőlőskerteket említ a falu határában, amelyeket 1851-ben újra megemlíti: Az 1950-es években a Csonkás-kertben jelentősebb szőlőterülettel rendelkezett Som Árpád és Som Ernő, Bara József. Kun Béla mivel 1930–31-ben a debreceni egyetem rektora is volt, úgy ismerték szőlőjét, hogy Rektor-szőlő, valamint Horogh Ferencnek, Sebők Andrásnak, Bara Lajosnak, Berzi Bálintnak, Szilvássynak, Orbánnak, Berzi Lajosnak, Kun Gábornak.

Jelentős területű szőlő- és gyümölcssterülete volt a református papnak, Dr. Szász Imrénének. E szőlőterületek az 1950-es és 1960-as évekig virágoztak. A régi öregek a papot úgy emlegették, hogy minden vasárnap 1 kat. hold földért „prédikált”.

1920 után az Alföldi, azon belül a Nyírségi borvidékbe sorolták a községet.

A falu szőlőgazdaságában a mezőgazdaság kollektivizálásáig a kisgazdasági, egyéni érdekelttség volt a meghatározó.

A lakott tanyák, ingatlanok, gazdasági épületek, majorok melletti és azokhoz csatlakozó szőlőültetvényekre a kiváló karbantartottság, gondos ápolás, jó szerveztrágya-ellátottság, összességében magas szintű termelőkapacitás a jellemző. Jól termő, jól karbantartott szőlő volt a Ligeten, a Bortnyák-tanyán, Rapy Ferenc és Rapi Sándor, Konecsny, Kis Sándor, Hajdú, Szarvas tanyáján, a Csonkás Komlóssy és Vári-tanyán, a Zsákoson Tarsoly és Bara-tanyán. Ugyancsak fejlett szőlőkultúrája volt a Klobusitzky családnak a századforduló után, valamint a Kövesdy-tanyán. E tanyás, szőlős ingatlanokat garággya kerítés vette körül, melyet gledícsia tett áthatolhatatlanná.

A századfordulón honosodtak meg egyes filoxerának ellenálló, de rossz minőségű bort adó direkt termő szőlőfajták. 1924 óta telepítésüket tiltották. Monostorpályiban 1935-ben a földbirtokokon termesztett szőlők között kevés volt a direktermelők aránya, annál több volt azonban a hosszúpályi határban a Csobánban (Kossuth-kert), valamint a falu határában, a Páskomban és a Csonkásán. Leginkább az Othelló, Deleware, Elvira, Noah, Izabella fajtákat kedvelték.

A homoki szőlőtermesztés a filoxéra fellépését követően lendült fel. A XIX. század végére az értéktelen, silány homok olcsón megszerezhető földjein sokkal olcsóbb tele-

pítéssel, mint a történelmi borvidékek hegyein az oltványon, nagy értéket jelentenek a szőlők. 1895-ben 49 kat. hold, 1935-ben már 59 kat. hold területen termeltek szőlőt. A szőlő-gyümölcs és borgazdaságról szóló 1959. évi 23. számú törvényerejű rendelet, valamint a földművelésügyi miniszter 2/1959. (XI. 27.) FM-Élm. M. számú együttes rendelete (2. sz. melléklete) alapján a falu határát nem sorolja az Alföldi borvidékhez. Az ún. „bortermőhelyek” kategóriájában, a szőlőtermesztésre kijelölt községek (szőlőkaszter szerint II/a és II/b osztályú) immúnis homoktalajú területek sorában-találhatjuk.

Az 1938. évi XXXI. tc. a direkt termő szőlők telepítésének és pótlásának tilalma mellett a meglevő ültetvények három év alatti kivágását, illetve átoltatását is elrendelte. A szőlő- és borgazdálkodásról azóta megjelent rendelkezések hasonló szelleműek voltak. A szőlő- és borgazdaságról szóló 2/1959. (XI. 27.) FM-Élm. M. rendelet szerint a borvidékeken a direkt termő fajták tőkéit 1966. december 31-i, az arra a területre engedélyezett szőlőfajtákra át kell oltani, vagy ki kell vágni. A direkt termő fajták még ezt megelőzően az újabb rendeletek ellenére az 1938-as rendelkezés után is tovább terjedtek. E területen mintegy 60%-ban a direkt termő tőkék más fajtákkal keveredetten fordultak elő, mivel azonban a különböző fajták termését nem elkülönítve dolgozták föl, az előállított bor direkt termő jellegű. A tisztán derektermő fajták közül a legnagyobb területet a részben szőlőként fogyasztott Othelló és a Noah foglalta el.

A II. világháború után alakultak ki a szőlőültetvények Tejfeles határában. Ez a terület minden esetben gyenge homoktalajú, szántóföldi műveléssel gazdaságosan nem hasznosítható, fedettség hiányában a széleróziótól fokozottan veszélyeztetett termőhely. Ehhez a szőlődülőkhez kisebb-nagyobb pajták is kapcsolódtak. A szőlősdombok lábánál, ahol a talajvíz megfelelő szinten volt, gyönyörű zöldség-gyümölcs kultúrák alakultak ki. Itt termelték a híres monostorpályi zellert, innen szállították a sok zöldséget (paprikát, paradicsomot) Debrecenbe, itt alakultak ki a nagy földieper táblák a II. világháború után. A mezőgazdaság kollektivizálódása után, s a tulajdonosok kiiregedésével a szőlőterületek kipusztultak.

A két világháború között a kényszerű szőlőtelepítést korlátozó, illetve tilalmi időszak alatt nemcsak a felújítás, sok esetben a pótlás is hiányt szenved. Az évenként telepíthető szőlőterület nagyságát a földművelésügyi miniszter évről évre rendelettel állapítja meg.

Monostorpályiban az 1948. évi felmérés alapján 256 szőlőtulajdonos volt, akik 137 kat. hold szőlőt műveltek.

Az 50-es években bevezetik a begyűjtési rendszert. Kisebb könnyítést jelent az 1953. évi 27. számú tvr. A szőlőtermelőket érintően megszünteti a szőlők után a termés, élőállat és állati termék beadását. Csökkenti a kötelezettségeket az is, hogy a birtokcsoportba sorolásnál a legelő, a gyümölcsös, a kert, az erdő és nádas mellett, a szőlőt sem veszik figyelembe. Megszűnik a szőlő területének ötszörös számbavétele.. Eltörlik a háztáji szőlőterület után is a borbeadási kötelezettséget.

Borbeadásra az a termelő kötelezett, akinek a szőlőterülete eléri a 400 négyszögölt. Az új telepítésű, nem termő szőlőterület négy évig adómentes, az ötödik évben felerészben beadási kötelezettségmentes. A kötelezettség 200 négyszögölenként nő. Kedvezményt biztosítanak a felújításoknál, A kötelező beszolgáltatás 1957-ben megszűnt, a termés értékesítésének kedvezőbb feltételei kerültek előtérbe.

A direkt termő szőlőket szinte kizárólag a kis szőlőskertekben termelték. A tulajdonosok ragaszkodtak a fajták termeléséhez, mivel a szőlők kevésbé igényesek, mint a nemesfajták, termőképességük általában jó, így termelési költségeik alacsonyabbak, mint az oltvány és hazai szőlőké. A meglévő szőlők átoltása, vagy újratelepítése nemes fajtákkal nagy anyagi áldozatot követelt volna a termelőktől, akik ebben egyáltalán nem voltak érdekeltek.

A direkt termő szőlők még ha igen kis mennyiségben is kerültek a borba, jellegzetes ízüikkel a bor minőségét rontották.

1965-ben Hajdú megyében 54,2%, Szabolcs megyében 41,3% volt a direkt termő szőlőterületek aránya, éppen ezért szőlőiket egyik borvidékhez sem sorolták. A borszőlők közül Hajdú-Bihar megye jellegzetes borfajtája az Erdei fehér (700 kat. hold), amelyek több mint 60%-a a megyében van.

Az 1940-es évekig a falu lakosságának 45%-a föld nélküli volt. 1945-ben 3300 kh. Nagybirtokot osztottak fel, a földosztás nagyobb szőlőterület parcellázását nem jelentette.

A radikális földbirtokreform fölszabadította ugyan az utat a mezőgazdasági modernizáció számára, de ennek a modernizációnak a további folytatására az adott körülmények között nem kerülhetett sor. A kisüzemi gazdaságra épített agrár-reform politikánk további útját a politikai tényezők lezárták, az viszont kétséges volt, hogy az ország teherbíró-képessége rövid időn belül megteremtheti-e a nagyüzemi mezőgazdaság technikai, szervezeti és szakemberekből álló feltételeit.

A nagyüzemi gazdálkodás feltételeinek hiányában is a politikai vezetés elindította a termelőszövetkezetek szervezését. Ez a szervezőmunka a mezőgazdaságot sújtó beszolgáltatással, a „gazdag” parasztság ellen vívott politikai, gazdasági és adminisztratív harccal együtt ment végbe, az éppen földhöz jutott, amúgy is konzervatív vonásokat őrző parasztság ellenében. Ráadásul olyan termelési egységeket kívánt kialakítani, amelyek szervezésére nem volt tapasztalat, ahol a munkateljesítmény csökkent, amelyben nem képzett szakemberek dolgoztak, amelyekben a nagyüzemi gazdálkodás feltételei nem volt biztosítva, amikor a termelés és gazdálkodás fontos döntéseit az állami-tanácsi szervek hozták, amelyek nem is ismerhették kellően egy-egy termelőszövetkezet belső üzemi helyzetét, s gyakran megfelelő szakértelemmel sem rendelkeztek. Nem mindig az üzem szempontját, hanem „magasabb” érdeket képviseltek: a népgazdasági szükségletekből kiinduló bürokratikus tervek végrehajtása volt a cél. Ennek következtében a földek jelentős része megműveletlen maradt, a termelés sok tekintetben visszaesett.

Míg a földreform a szőlőterület elaprózottságát csak fokozta, és a szőlőtermelést a kisüzemi gazdálkodás irányába vitte, addig a mezőgazdaság kollektivizálása ezzel el-

lentében a nagyüzemi gazdálkodásra való áttérés lehetőségét teremtette meg. A Pap-tanyán és a Bortnyák-tanyán vehettek át az 50-es évek fordulóján alakult közös gazdaságok 5–10 kh összefüggő szőlőterületet. A „Dózsa” tsz 1949-ben alakult meg, amely a Bortnyák-tanyán „örökölt” nagyobb szőlőterületet, a másik tsz a „Béke” központja a Csonkási „Pap-tanya” volt. Ez utóbbi kétévi működés után, míg a „Dózsa” tsz 10 évi tevékenység után 1958-ban bomlott fel. 1958–60 között a falu határában nem folyt nagyüzemi gazdálkodás.

Az 1960-as évekig a történelmi-gazdasági folyamatok a szőlőtermelés birtokviszonyainak alakulását eltérő módon érintették, amely az alábbiakban összegezhető:

- A szőlőbirtok aprózódása meghaladta a mezőgazdaság egészére jellemző méreteket;
- A kapitalizálódás nem érintette úgy a szőlőtermesztést, mint a szántóföldi növénytermesztést;
- A kisárutermelő jelleg volt a domináns;
- Az 1949–53 közötti kollektivizálás nem változtatta meg a szőlőtermelés kisárutermelő jellegét. Az eltérő művelésmód, fajtaösszetétel stb. nem teremtette meg a nagyüzemi gazdálkodás feltételeit.
- A termőterület nagy része a tagok háztáji kezelésében maradt.

Az 1962-ben megindult II. rekonstrukció az Országos Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet által elkészített terv szerint indult be, amely községekre, dülökre irányozta elő a fejlesztés lehetőségeit, az ökológiai, közgazdasági tényezők figyelembevételével. A két tsz alig 50 kh szőlőt telepített. Telepített fajták: Mézesfehér, Piros szlanka. Olaszrizling. A „Búzakalász” tsz a Csonkásón, az „Alkotmány” tsz a Nyírierdő dülőben hozta létre 240x60 cm szőlőültetvényét.

Most azonban már szervezési tapasztalatok állottak rendelkezésre, jogszabályilag biztosítottak kedvezőbb helyzetet a termelőszövetkezeti parasztság jövedelmeinek elosztására (földjára), a belső önállóságra, megszüntették a parasztságon belüli, a múltba vezető politikai diszkriminációt, s ezzel együtt jelentősen növekedett az állami támogatás is. Az állami támogatás elsősorban a szakemberellátásban, másodsorban a beruházások támogatásában jelentkezett. Igaz, hogy a hosszúlejáratú beruházási hitelek visszafizetésének kötelezettsége csökkentette a tsz-ek saját forrásból való költségeit, lehetőségeit, a hiteltartozások részbeni törlésével azonban a helyzet sokat javult. A háztáji és a közös telepítések eredményeként 1966-ban 349 kh. hold volt a szőlő.

Az 1973. február 10-i, 1972. évet értékelő közgyűlésen elhangzott, hogy a termelőszövetkezet beruházása az előző évhez viszonyítva mindössze 70 000,- Ft emelkedést mutat, amely abból adódik, hogy a jelzett gazdasági évben az idevonatkozó rendelkezések alapján a tsz-nek módja volt 27 ha szőlő és 31 ha szétszórt gyümölcsöst, valamint az elődök által telepített 15 ha szamóca kiselejtésére. Az ültetvények kiselejtéséből 3 017 000,- Ft összegű leírást eszközöltek.

Az 1973. szeptember 15-i vezetőségi ülésen mintegy 1800 q szőlő betakarításáról esett szó. Október 5-ig a Mézesfehér, október 20-ig a Piros szlanka, október végéig az Olaszriz-

ling szüretelését fejezték be. A zavartalan szállítás lebonyolítása érdekében a tsz-ekkel szállítási és betakarítási ütemtervet egyeztettek, amely a minőség megóvását is jelentette.

A Bortnyák-tanyán levő szőlőfeldolgozóba szállított szőlőért kg-ként 14 cukorfoknál 4,7 Ft alaparat, 70 fillér nagyüzemi felárat, 10 fillér nyereség visszatérítést és 12 fillér fuvarterítést kaptak.

1974-ben a szőlő területe 95 ha volt, ebből nem termő terület 55 ha. Az 1974. évi tényleges területből már korábban művelési ág változást kellett volna kérni azokra a területekre, amelyek nem termőként voltak nyilvántartva. Ezek csak névleg növelték a szőlőterületet, valójában vagy már kiszántották, vagy elöregedett, elszórt nagyüzemi művelésre alkalmatlan területek voltak. A telepítésről a tsz akkori pénzügyi helyzetében szó sem lehetett. Olyan nagy mennyiségű tápanyag feltöltését kellett volna megoldani, amelyek költsége – termelési hagyományok híján – csak nagy távlatokban térült volna meg. Cél tehát a megmaradó területek intenzív művelése és szakszerű kezeléssel még jövedelmezőbbé tenni az ágazatot.

Az 1974-ben elért 3 q/ha termésátlag elsősorban a rendkívüli időjárás eredménye, de közrejátszottak termelési hiányosságok is. A korábbi években elért 40–50 q termésátlag azt jelzi, hogy az átlagos évjárat esetén a 60 q/ha termelési szint megvalósítható.

Az új szőlőtelepítések ellenére a szőlő területe tovább csökkent, amelyet több tényező befolyásolt:

- A mezőgazdasági lakosság elöregedése és csökkenése.
- Az ültetvények rendkívüli eszköz- és munkaigényes volta. Az ipari eredmények begyűrzésével a költségek egyre jobban emelkedtek.

1965-ben a fiatalabb és különösen a férfi munkaerő kiáramlása a mezőgazdaságból jelentős gondot okozott. A tagság jelentős része még 1972-ben is 60 év fölötti volt. Az ilyen összetételű, túlnyomó részben a régi típusú gazdasági termeléshez szokott, nagyüzemi tapasztalatokkal nem rendelkező és természetesen a régi kisparaszti „szakképzettségű” emberekből állott, akiknek alkalmazkodása az új körülményekhez természetesen nem volt ellentmondásmentes folyamat. A termelészövetkezeti parasztság elöregedése, ha súlyos problémákat is vetett föl, a 70-es évek közepétől a „nemzedékváltás” révén fiatalosítási tendenciát indított el, amely a korábbi kisparaszti gazdálkodás tudati befolyásától való nagyobb mentességet és más irányú szakképzettséget, és apáiktól sok tekintetben eltérő aspirációkat is hozott magával.

Ilyen körülmények között indult meg az a tavaszi munka, mely a 70-es évek végén és a 80-as évek első felében a falu történetében soha nem tapasztalt telepítési hullámot indított el.

Az újabb rekonstrukciókat a következőkkel lehet magyarázni:

A szövetkezet művelési ágankénti hasznosítása megfelel a szövetkezet adottságainak. A község földterületének adottságai átlagosak, szántó területének egy része gyenge termőképességű, a Dél-Nyírség tájegységhez tartozó, sekély termőrétegű homoktalaj.

A körösvidéki tájegység Érmelléki löszhátán fekvő szántók hasznosítását az utóbbi években állandósult belvív veszélyeztette, késleltette és nehezítette a terület optimális talajművelési munkáinak elvégzését, csökkentette a termésátlagokat.

A faluban a „Tanácsköztársaság” tsz. közgazdasági adottságai igen jók. A település a megye székhelyétől mintegy 25 km-re van, földterülete északon határos Debrecennel. A község területén halad keresztül a Debrecen–Létavértes vasútvonal, ugyanitt húzódik a Sáránd–Létavértes közút is. A falu megközelítése igen jó, amely mind a megtermelt áruk értékesítését, mind pedig a termelésben felhasználásra kerülő ipari és egyéb termékek beszerzését jelentősen megkönnyíti.

A helyi termelőszövetkezet munkaerő ellátottsága jónak mondható. A tagok és családtagok, valamint a munkaképes és dolgozni akaró tagok foglalkoztatását meg lehet oldani.

A tsz. tagja a Hajdú-Bihar megyei Szőlőtermelési Társulásnak. A 35/1977/XII. 30/PM-MÉM. sz. rendelet alapján a tsz. 9.559 m/Ft állami támogatásra nyújthatott be igényt. A beruházás megvalósításához szükséges hiányzó összeget az Eger–Mátravidéki Borgazdasági Kombinát, a Hajdú-Bihar Megyei Tanács és a helyi termelőszövetkezet biztosította. Számítások alapján a beruházás népgazdasági szinten 6,6 év, üzemi szinten 4,0 év alatt térül meg. 1977-ben, a telepítés évében a termelőszövetkezet 30 ha szőlőterülettel rendelkezett, melyből 25 ha volt a Piros szlanka és 5 ha a Rizling területe, amelyet 1963-ban telepítettek 240x60 cm sor, illetve tőtávolságra. Az 1979-ben telepített szőlők meliorációs beavatkozást nem igényeltek. A második ütemben (1980) telepített szőlőnél terepegyengetést kellett végezni. A következő években telepített szőlőknél meliorációs beavatkozást kellett eszközölni.

A területet csak tereprendezéssel tudták alkalmassá tenni szőlőtelepítésre. A helyszíni és laboratóriumi talajvizsgálatok alapján 50 ha-nyi területen mintegy 40600 q lápföldet és 17400 q szerves trágyát mozgattak meg. A lápföld és szerves trágya mennyiségét 50–70 cm-re forgatták le. A telepítésre kijelölt területet a falutól délkeleti irányban jelölték ki, ahol a nyírségi tájegység déli nyúlványához tartozó terület változatos felszínű és talajú. A következő talajtípusok fordulnak elő: humuszos homok, agyagbemosódásos barna erdőtalaj, réti csernozjom, kovárványos barna erdőtalaj, réti talaj, csernozjom réti talaj. A szőlőtelepítés szempontjából a talajok három fő csoportba sorolhatók:

- Magas fekvésű dombok általában kovárványos barna erdőtalajok, illetve humuszos homoktalajok, ezek gyengén humuszosak, homok mechanikai összetételűek, szénsavas meszet nem tartalmaznak.
- A magasabb dombvonulatok közötti átlagos, nyugodtabb felszínű részekben csernozjom talajok képződtek. Itt a humuszos viszonyok kedvezőbbek, általában löszös homokon alakultak ki jobb adottságúak.
- A mély fekvésű területszettek fő problémája a belvívveszélyesség, illetve a helyenként felszínig emelkedő magas talajvíz.

Ekkor a gazdaság meghatározó része az 1979–81 között 28,4 millió forint önköltséggel telepített 120 ha borszőlő és az 1982–85 években 29,7 millió forint költséggel telepített újabb 110 ha borszőlő.

A szövetkezet a telepítést az Eger–Mátravidéki Borgazdaság Kombináttal közösen végezte, a kombinát 49%-os részesedésével.

A telepítést a megyei tanács ha-kénti 36 ezer forint fejlesztési támogatással segítette. A 8,3 millió forintos tanácsi támogatást évenként, a telepítések ütemében biztosították.

Az első hullámban 110 ha szőlőterület telepítése 350x120 cm-es térállásban, az alábbi fajta és területi elrendezésben valósult meg:

A telepítésre került nagy hozamú és magasművelésre, valamint gépi betakarításra is alkalmas nagyüzemi szőlő teljes termését az Eger–Mátravidéki Borgazdasági Kombinát vásárolta föl

A szerződő partner a tsz-el hosszúlejáratú szerződést kötött. A minőségtől függően a cukorfok alapján állapítják meg a szőlő árát.

TELEPÍTETT FAJTÁK

Zalagyöngye

Szeptember közepén érő, bőven és biztonságosan termő szőlőfajta. Tökéje erős növekedésű, közepes számú, félmereven álló vesszőt nevel. Fürtje középnagy, vagy nagy. Bogyói középnagyok, kissé megnyúlt, gömbölydedek, aransárgák, kocsánytapadásuk jó. Bogyói vékonyhéjúak, lédúsak és ropogósak. Kissé muskotályos ízűek. Toleranciája jó, de peronoszpórával szembeni rezisztenciája az újabb ellenálló fajtákat nem éri el, lisztharmat fogékonysága hátrányos. Korai érése és jó cukorfelhalmozása előnyös. Magasművelésre és gépi szüretelésre alkalmas.

Ezerfürtű

Októberben érő, bőven és biztonságosan termő borszőlő fajta. Tökéje erős növekedésű. Jól termékenyülő fajta. Fürtje középnagy, vállas, közepesen tömött. Peronoszpórával, lisztharmattal és botrytissel szemben érzékeny. Borának fajtajellege a Piros traminéhez áll közel, finom savakkal és zamattal. A fajta magasművelésre és gépi betakarításra alkalmas.

Irsai Olivér

Szeptember elején érő fajta. Tökéje közepes növekedésű, közepes nagyságú és számú, eléggé elfekvő hajtást nevel. Fürtje középnagy, vállas, inkább laza. Bogyói aransárgák, erős, de vékonyhéjúak, lédúsak, enyhén muskotályos ízűek. Fagyűrése közepes, bogyói nem repednek, nem rohadnak.

A homoki borok a korszerű pincekezeléssel a világpiacon is megállják helyüket. A sok összevissza fajta helyett a termelőszövetkezet a tájnak megfelelő kiváló minőségű szőlőfajtákat telepített.

1984-ben a 4 éves 42 ha-os szőlőterület 2700 q össztermést produkált, 19 cukor fokkal. Így mintegy 2094 m/Ft bevételt ért el. A feldolgozó kapacitás elégtelensége gondot okozott.

1985-ben a termelőszövetkezet 72 ha termőszőlővel, 128 ha nem termő szőlővel rendelkezett. Az utolsó 30 ha szőlőterületet 1985 őszen ültették el. A szőlőterület művelése két ágazatvezető irányításával történt, akiknek munkáját egy-egy brigádvezető támogatta.

1985 és 1987 tele komoly kárt okozott. A Zalagyöngye fürügyei, az Ezerfürtű törzsei elfagytak. A komoly károk ellenére a Zalagyöngye közel féltermést produkált. A rügy és törzselfagyás miatt a tőkét megterhelni nem lehetett, amit az év közepén a hatalmas zöldtömeg karbantartása komoly gondot idézett elől. Az állam a 72 ha termőültetvény költségeinek fedezetére 720 ezer forint állami támogatást adott.

HAJDÚ-BIHAR EGYETLEN BORTERMŐ HELYE

Borhely: az a termőhely, amely a borvidékre jellemző környezeti adottságaival, termelési hagyományaival, jellemző borminőségével, termőhelyi és ültetvény-területi arányaival elszigetelten helyezkedik el.

Egy adott településen, így Monostorpályi esetében sem minden szőlőültetvény tartozik bortermőhelybe, csupán azok, amelyek a szőlő termesztésére kiválón alkalmas (I. osztály), alkalmas (II. osztály) minősítésűek. A borrendelettel szemben a hegyközségi törvény viszont nem egyes települések szőlőkataszter szerint, meghatározott besorolású határrésről rendelkezik, hanem a település egészéről, illetve magát a települést tekinti bortermőhelyi településnek.

A szőlő termőhelyi katasztere alatt olyan nyilvántartó rendszert értünk, amely a telepítésre számba jöhető termőhelyek ökológiai paramétereit, értékeit és kapcsolódó területi adatait egy helyen egy egységes rendszerben rögzíti, majd ezt folyamatosan, az újabb igényelt területekkel kiegészíti.

Hajdú-Bihar megyében közel 2000 ha telepítésre alkalmas minősítésű terület pontértékei meghaladják a 250-et. E területek Hajdúböszörmény, Kokad és Monostorpályi határában találhatóak. Megjegyzendő, hogy Vaskút, Hajós, Soltvadkert és Kecel községeknek is hasonló 250–280 pontértékátlaga van. A 200 pontérték alatti számok igen alacsony átlagot mutatnak.

A szőlő termőhelyi kataszter elvileg az egész ország területére kiterjedő, környezet-tanulmányon alapuló nyilvántartás, amely a szőlő termelésére viszonylag biztonságos és jó minőséget ígérő határrészeket rögzíti, és különíti el a szőlőtermesztésre alkalmatlan és feltételesen alkalmas területektől, függetlenül attól, hogy a területen pillanatnyilag

van vagy nincs szőlő. Jelenleg közel 1000 – ezen belül közel 500 borvidéki, bortermő-helyi – településre készült ilyen felmérés.

A települések állami támogatásának rendszere a magasabb osztályozású területeket részesíti előnyben, amely a borok minőségi kategorizálásával is összefüggésben van, s végezetül az eredet-megjelölés, eredetvédelem rendszerének alapját is képezi.

A termőhelyek ökológiai alkalmasságára az 1959. évi jogszabály intézkedik, bevezetése csak 1983-tól történt meg. A minősítés rendszere még nincs kodifikálva. A kidolgozott módszer 18 környezeti tényező számos elemét rendszerezi. Elsőként veszi figyelembe a klimatikus és hidrológiai, geomorfológiai és talajtani viszonyokat. Ehhez a meteorológiai megfigyelések idősorait, izotermáit, valamint földrajzi, talajtani és térképészeti adatokat kell feldolgozni, helyszíni vizsgálatokat kell végezni. A termőhelyi kataszter, – amely számítógépes feldolgozást igényel – a legkisebb felvételi egység (ökotop) 3 ha, kívánatos legkisebb egység 5 ha.

Az 1994. évi XI. törvény alapján Magyarország és az Európai Unió között a bor-megnevezések tárgyában, azok védelmének érdekében a borrendelet megfelelő módon sorolja fel a borvidéki és bortermőhelyi településeket, ezek jelentősége abban van, hogy e településneveket az EU-hoz tartozó országok termelői nem használhatják, mert az egyezmény védetté teszi azokat.

A HEGYKÖZSÉG KIALAKÍTÁSÁNAK PROBLÉMÁI

Az elmúlt években a szőlőtermelő sokszor haragudott a szőlő-felvásárlóra az alacsony átvételi ár miatt, hiszen ilyen árak mellett alig lehetett a szőlőtermeléssel egy kis haszonra szert tenni. Mivel alig volt különbség az alacsonyabb minőségű és a kiváló minőségű szőlő átvételi ára között, a termelő természetesen igyekezett bőtermő fajtát telepíteni és az ültetvényről minél nagyobb termést levenni. Ekkor viszont a borász került nehéz helyzetbe, hiszen hogyan készítsen jó minőségű – tehát jó áron eladható – bort, ha nincs jó alapanyag. A lényeg, ennek a zavaros és kuszált helyzetnek az egész település kárát látta.

Sokszor megfogalmazott alapigazság: ha azt akarjuk, hogy valami jó legyen, csináljuk meg magunk. Ezen az elgondoláson alapszik a különböző szakmai önkormányzatok szerepének újragondolása, a hegyközségi rendszer helye és szerepe a mezőgazdaság e fontos ágának szakigazgatásában.

„Régi kívánsága a magyar szőlő- és borgazdasági társadalomnak, hogy ezen gazdasági ágazat keretében olyan szervezeti intézmények létesíttessenek, amelyek a hazai szőlőgazdálkodás fejlesztésére irányító befolyást gyakorolhassanak, s amelyek a közigazgatás keretéhez szervesen alkalmazkodva a közigazgatási hatóságokat is a szőlő- és borgazdaságot érdeklő szakkérdésekben megbízható tájékoztatással támogathassák”.

1929-ben Mayer János földművelésügyi miniszter e gondolatokkal terjesztette a képviselőház elé a szőlőgazdálkodásról és a hegyközségekről szóló törvényjavaslatot.

Ezeket a ma is aktuális felismeréseket rakta keretbe a Hegyközségi törvény, melynek lényegét a következőkben foglaljuk össze:

Az Országgyűlés a hazai szőlőművelés érdekeinek előmozdítása, a bortermelés színvonalának emelése, termékei piacképességének javítása, valamint a korszerű származás- és minőségvédelem meghonosítása célját szolgáló, s az ebben érdekeltök öngazgatásán alapuló szervezetek létrehozása érdekében alkotta meg a Hegyközségi törvényt.

- A törvény területi hatályi kiterjed a borvidéki és a bortermőhelyi településekre;
- A szőlő- és bortermeléssel, illetve az ezekből származó termékek felvásárlásával foglalkozó természetes és jogi személyekre, gazdasági társaságokra vonatkozik.

Fontos kiemelni a törvényből, hogy a hegyközség a termelők és felvásárlók által e tevékenységükhöz fűződő, közös érdekeik előmozdítására, az általuk előállított termékek származás- és minőségvédelmére létrehozott köztestület.

A szőlészeti és borászati árutermelő tevékenység csak hegyközség tagjaként folytatható.

A korábbi hegyközségi törvényekben volt olyan lehetőség, hogy a feltételekkel nem rendelkező települések termelői számára lehetőség volt a hegyközség kialakítása. A mostani hegyközségi törvény alapján csak a borvidéki és bortermőhelyi települések termelése olyan, amely fokozott védelmet, az eredet ellenőrzését és garantálását igényli.

A törvény hatálya alá tartozó településen is akkor kötelező a hegyközség alakítása, ha a település közigazgatási területén legalább 50 ha árutermő szőlőültetvény van. Ez azt jelenti, hogy csupán az 1500 m²-nél (kb. 400 négyszögöl) nagyobb területű szőlőültetvényeket kell figyelembe venni. A hegyközséggé szerveződésnél nem kell tehát azt vizsgálni, hogy a szőlőterületek közül mennyi az, amely a szőlőkataszter szerinti I., II. esetleg III. osztályú, vagyis borvidéki (bortermőhelyi) területnek tekinthető. Amennyiben az adott településen az árutermő szőlő területe eléri az 50 ha-t, önálló hegyközséget kell alakítani.

A hegyközségi tagság szempontjából a szőlőültetvénynek van meghatározó szerepe. Ültetvénynek pedig csak azt a szőlőt lehet tekinteni, amit zárt rendszerben telepítettek, vagyis meghatározott rend szerint és engedély alapján. Ehhez viszonyítva tehát nem lehet szőlőültetvénynek tekinteni a belterületi ingatlanokon található szőlőterületeket. A hegyközségek szempontjából a szőlőkataszterben nyilvántartott ingatlanoknak van jelentősége. A kataszterbe viszont csak külterület, illetve – az 1994-es új földtörvény előtt volt – zártkerti ingatlanok, vagy olyan belterületi földek kerültek be, amelyek mezőgazdasági rendeltetésűek. Az egyéb belterületi ingatlanok nem ebbe a körbe tartoznak, nem kell tehát attól tartani, hogy a lakóház melletti lugas érdekelné a hegyközséget.

A tanulmány címében is jeleztem, az utóbbi évtizedben a falu szőlőkultúrája jelentős mértékben visszafejlődött. A kedvezőtlen időjárási és értékesítési lehetőségek következtében, 1988–90 között, három év alatt 120 ha szőlőt selejtezték ki. Először 42 ha Zalagyöngyét az Égett Akoldülőben, majd 89-ben 30 ha Ezerfürtű szőlőt a Kövesdydülőben és 1990-ben 48 ha Ezerfürtű szőlőt szintén a Kövesdy-ben selejtezték. 1997-

ben 110 ha szőlőterület van nevesítve a tagoknál, négyes aranykorona szorzóval, 36 aranykorona/ha értékben. A selejtezés során ebből 9 aranykoronás szántóterület lesz. Már a 110 ha nemesített szőlőterületből is mindössze 30 ha-t művelnek, csak a Bianca szőlőfajtát hagyták meg. A krízis éve a szőlőkultúrában 1990 volt, amikor leszedték ugyan a szőlőt, de a borforgalmi nem tudott fizetni. 1991-ben pedig már át sem vették a leszüretelt szőlőt. Öt-hat forintért lehetett vásárolni a szőlő kilóját. Az egész faluban folyt a must. Nem volt elég tárolókapacitás, sok volt a cefre. Mivel nem tudták a szőlőt értékesíteni, ezért abbahagyták a szőlő közös művelését 1991-ben. 1997-ben a 30 ha-nyi szőlőterületet egyéni műveléssel oldják meg, ugyancsak önállóan értékesítik. A szőlőt a Bortnyák-tanyai szőlőfeldolgozóban vásárolja meg egy Vértesről elszármazott Kiskőrös környéki vállalkozó. 1996 őszén 17 Ft/kg volt a szőlő ára. Mivel a piacra termő szőlőterület 50 ha alá csökkent, és a tulajdonba adás már folyamatban volt, az 1994. évi hegyközségi törvény adaptálását a falura már nem lehetett alkalmazni. *Ezért Hajdú-Bihar megyében nem jöhetett létre hegyközség.*

Irodalom

- BODNÁR L. (1987): Az egri és a mátraaljai borvidék. Megyei Tanács VB., Mezőgazdasági Osztálya, Eger, 368 oldal
- BODNÁR L. (1988): A 275 éve újjátelepült Monostorpályi. Hosszúpályi Község Közös Tanács, 432 oldal
- BODNÁR L. (1989): A magyarországi természet- és környezetvédelem földrajzi vonatkozásai. Tankönyvkiadó, Budapest
- BODNÁR L. (1994): A szőlészet és a borászat helyzete az 1990-es években. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series Tom. XX. p. 5–20.
- BODNÁR L.: Boraink minősége és eredete visszahódíthatja a régi hírnevünket. Heves megyei Hírlap, 1995. február 7.
- BODNÁR L.: Exportképes a bor, mégis otthon isszák (Tanulmányúton Dél-Afrikában). Heves megyei Nap, 1995. március 18.
- BODNÁR L.: 1996. A szőlészet és a borászat helyzete az 1990-es években. Tér és társadalom 4. p.153–163.
- BOGNÁR K. (1989): Szőlő a homokon. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
- FRISNYÁK S. (1990): Magyarország történeti földrajza. Tankönyvkiadó, Budapest
- GRIGG, D. B. (1974): A világ mezőgazdasági rendszerei. Mezőgazdasági Könyvkiadó, 1980.
- RÉTVÁRI L. (1996) Hozott anyagból. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest
- SÜLI-ZAKAR I. (szerk.) (1993): Hajdú-Bihar megye. A térségi társadalmi-gazdasági fejlődés lehetőségei és problémái. Hajdú-Bihar megyei Önkormányzatok Közgyűlése, Debrecen
- SÜLI-ZAKAR I. (szerk.) (1996): Az erdőpuszták kistérség terület- és településfejlesztésének stratégiai alapjai. MTA RKK, Debrecen
- VARGA GY. (1978): Az érmelléki szőlőkultúra. Bihari dolgozatok. A Bihari Múzeum Közleményei 3., Berettyóújfalu
- R.I.B. Webster (1994): South Africa. Published by Colour Library Books for Magyarország kistájainak katasztere I. II. kötet. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest, 1990.

DIE ENTWICKLUNG UND RÜCKENTWICKLUNG DER TRAUBEN- UND
WEINKULTUR VON MONOSTORPÁLYI

R. Fényes erwähnt 1839 beträchtliche Weingärten im Weichbild des Dorfes, die er 1851 noch einmal nennt. Nach 1920 wurde die Gemeinde zur Weingegend der Tiefebene und innerhalb deren zu der der Nyírség gezählt. In der Weinwirtschaft des Dorfes waren bis zur Kollektivierung der Landwirtschaft kleinbetriebliche, individuelle Interessen bezeichnend.

Der Weinbau auf Sandboden nahm nach dem Auftreten der Phylloxera einen Aufschwung. Ende des 19. Jahrhunderts stellen die Weingebiete einen großen Wert dar, da auf den billig zu erwerbenden Gründen mit magerem Sandboden der Anbau viel billiger war als das Pfropfen auf dem bindigen Boden der historischen Weingebiete. 1895 wurde auf 49 Katastraljoch, 1935 schon auf 59 Wein angebaut. Zwischen den beiden Weltkriegen litt während der aufgezwungenen, den Weinbau einschränkenden bzw. verbotenden Periode nicht nur die Verjüngung, sondern in vielen Fällen sogar das Nachsetzen Mangel. Nach der Erhebung von 1948 bauten 256 Winzer auf 137 Katastraljoch Wein an. In den 50-er Jahren wurde das Ablieferungssystem eingeführt, das die Winzer ungünstig betraf. 1957 wurde die Zwangsablieferung abgeschafft und günstigere Bedingungen für den Absatz der Produktion traten in den Vordergrund.

Bis zu den 60-er Jahren betrafen historisch-wirtschaftliche Prozesse die Entwicklung der Besitzverhältnisse im Weinbau auf unterschiedliche Weise:

- die Zerstückelung der Weingebiete überstieg das für die gesamte Landwirtschaft charakteristische Maß
- die Kapitalisierung betraf den Weinbau nicht so wie den Ackerbau
- dominant war der Kleinbetrieb
- die Kollektivierung zwischen 1949 und 1953 veränderte den kleinbetrieblichen Charakter des Weinbaus nicht
- die unterschiedliche Bewirtschaftungsweise, Sortenzusammensetzung etc. schufen die Bedingungen für großbetriebliche Wirtschaft nicht
- der Großteil der Anbaugebiete verblieb in gartenbaulicher Bewirtschaftung durch die Mitglieder

Als Ergebnis des gartenbaulichen und gemeinschaftlichen Anbaus betrug das Weingebiet 1966 349 Katastraljoch. Ende der 70-er und in der ersten Hälfte der 80-er Jahre kam eine in der Geschichte des Dorfes nie dagewesene Weinbauwelle in Gang.

1986 gab es die folgenden Weingebiete nach Alter, Fläche und Sorte: 7 Jahre, 42 ha, Zalagyöngye; 5 Jahre, 30 ha, Ezerfűrtű; 5 Jahre, 48 ha, Ezerfűrtű und Jubileum 75; 6 Jahre, 25 ha, Zalagyöngye; 3 Jahre, 25 ha, Zengő; 2 Jahre, 30 ha, Bianca; 1 Jahr, 30 ha, Bianca, insgesamt 230 ha Weingebiet. Mit der Wende wirkten ungünstige Faktoren auf die Weinkultur des Dorfes.

Infolge der schlechten Möglichkeiten in Bezug auf Wetter und Absatz zwischen 1988 und 1990 wurden innerhalb von drei Jahren 120 ha Weingärten aufgelassen. Das Jahr der Krise war 1990, als die Trauben zwar gelesen wurden, die Weinhandels-gesellschaft aber für die abgelieferten Trauben nicht zahlen konnte. 1991 wurden die gelesenen Trauben gar nicht mehr übernommen. Da die Trauben nicht absetzbar waren, entwickelte sich die Traubenkultur innerhalb von ein, zwei Jahren zurück. Da die für den Markt produzierende Weinfläche so unter 50 ha fiel und die Privatisierung schon im Gange war, konnte die Adaptierung des Weingemeindengesetzes von 1994 auf das Dorf nicht mehr angewendet werden. Daher konnte im Bezirk Hajdú-Bihar, wo die Möglichkeit in Monostorpályi bestanden hätte, keine Weingemeinde zustandekommen.